

DE LAATSTE DAGEN VAN DE COMMANDANT

Alberto Barrera Tyszka

De laatste dagen van de commandant

Vertaald door Hendrik Hutter

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

In september 2015 besloot een jury die bestond uit Juan Marsé (voorzitter), Almudena Grandes, Juan Gabriel Vásquez, Juan Trejo (de winnaar van 2014) en Juan Cerezo (die de uitgeverij vertegenwoordigde) bij meerderheid van stemmen om de elfde Premio Tusquets Editores de Novela toe te kennen aan dit werk van Alberto Barrera Tyszka.

Oorspronkelijke titel *Patria o muerte*.
Uitgeverij Tusquets Editores, S.A., Barcelona
© Alberto Barrera Tyszka 2015
© Nederlandse vertaling Hendrik Hutter /
Uitgeverij Wereldbibliotheek 2017
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Bureau Beck
Foto omslag © Carlos Becerra / Anadolu Agency /
Getty Images
NUR 302
ISBN 978 90 284 2691 7
www.wereldbibliotheek.nl

Voor mijn dochters Paula en Camila

*Ik kan niet geloven dat dit de dood is,
de dood waar ik zo veel over spreek,
waar ik zo veel van verwacht.*

Rafael Gumucio

Het geluid van de telefoon schraapte de avond. Maar Miguel Sanabria hoorde het niet. Hij stond in de badkamer zijn tanden te poetsen. Beatriz, zijn vrouw, zat in de huiskamer tv te kijken. Zonder haar blik van het scherm af te wenden, schreeuwde ze naar hem dat er werd gebeld. Het woord ‘telefoon’ vloog als een steen door de gang. Sanabria nam op. Het was zijn neef Vladimir. Hij was opgewonden, zenuwachtig. Het leek net of de woorden over elkaar heen struikelden in zijn mond. ‘We moeten elkaar treffen, oom,’ zei hij. En Sanabria antwoordde: ‘Wanneer je maar wilt.’ En Vladimir zei: ‘Zo snel mogelijk.’ En Sanabria vroeg: ‘Wat is er aan de hand? Is het dringend?’ En Vladimir antwoordde: ‘Ja, het is heel dringend. Ik ben net geland. Ik kom uit Havana.’ En Sanabria zei toen niets meer.

Hij wist niet precies waar het om ging, maar ongetwijfeld had het te maken met de ziekte van de president. Op een vergelijkbare avond ruim een jaar geleden, de avond van 30 juni 2011, had zijn neef hem ook gebeld, direct nadat Hugo Chávez op tv bekend had gemaakt dat hij kanker had.

‘Heb je hem gezien? Heb je hem horen spreken?’ vroeg Vladimir toen.

Sanabria was net zeventig geworden en inmiddels gepensioneerd. Voorheen werkte hij bij het Instituut voor Klinisch Onderzoek van de Centrale Universiteit van Venezuela. Hij was oncoloog en had een groot deel van zijn werkende leven gewijd

aan onderzoek en onderwijs. Maar aan het eind van zijn loopbaan kreeg hij steeds meer belangstelling voor zaken buiten de wereld van operatiekamers en injectienaalden. Hij sloot een samenwerkingsovereenkomst met de Complutense Universiteit van Madrid en zorgde ervoor dat het vak oncopsychologie werd onderwezen aan de faculteit Geneeskunde. Zoals de meeste mensen was hij in de loop der jaren flexibeler geworden. En toen hij met pensioen ging, was hij van mening dat de wetenschap alleen niet voldoende was om goed met het lichaam om te leren gaan.

‘Wat vond je ervan? Wat denk je?’ had Vladimir koppig aangedrongen.

Sanabria wist evenwel niet wat hij moest zeggen. Jezelf identificeren met een ziekte, erkennen dat jij aan die ziekte lijdt, is een zeer aangrijpende gebeurtenis. Door een tumor verander je van het ene op het andere moment in een slachtoffer. Maar hij wilde daar niet over praten en hield zich zo veel mogelijk op de vlakte. Hij wist dat zijn neef zich zorgen maakte en heel graag zijn mening wilde horen. Ze hadden altijd een speciale band met elkaar gehad, en die hadden ze al die jaren in stand weten te houden, in weerwil van de politieke polarisatie. Vladimir werkte voor de regering. Sanabria had nooit op Chávez gestemd.

Sanabria's gemoedstoestand was niet al te best. Nadat hij de universiteit had verlaten, begon hij zich steeds labielier te voelen. Het kwam veelvuldig voor dat zijn rusteloosheid omsloeg in weemoed. En net zo vaak sloeg de weemoed weer om in rusteloosheid. Zomaar. Zonder duidelijke reden voelde hij zich kwetsbaar en hulpeloos. Soms schrok hij 's ochtends vroeg wakker met het gevoel te zijn betrappt bij een ontsnappingspoging. Steevast lag Beatriz vredig naast hem te slapen. Dan stond hij op en liep naar de keuken. Hij ging op een kruk zitten en pakte een mandarijntje uit de mand. In de verte hoorde hij de auto's op de snelweg. Hij keek een tijdje naar de duisternis

en pelde ondertussen het stuk fruit. Hij merkte hoe de frisse geur van de citrusvrucht de geur van de nacht verdreef, de geur van de lakens, de geur van de slaap die hij opnieuw was ontvlucht. Wanneer hij op het zachte vruchtvlies kauwde, kwam hij weer tot bedaren. Wanneer hij een partje doorbeet en het sap over zijn tong voelde lopen, hervond hij een bijzondere kalmtte. Soms werd hij ook wakker met de onverklaarbare behoefte om te huilen. En dat kwam steeds vaker voor. Steeds vaker werd hij midden in de nacht wakker met een brok in zijn keel. Soms bleef hij dan een tijdje liggen in de hoop dat het verdriet weer zou verdwijnen. Hij haalde diep adem en hield de lucht vast in zijn longen, alsof hij in een zwembad ademhalingsoefeningen aan het doen was. Hij sloot zijn ogen. Hij deed ze open. Alsof wakker worden hetzelfde was als wegzinken.

Aanvankelijk dacht hij dat het ging om een tijdelijke crisis, een die te maken had met het bereiken van de zeventigjarige leeftijd, met zijn pensionering. Hij geloofde dat zijn slapeloosheid een manier van rouwen was. Langzaam maar zeker drong het echter tot hem door dat zijn onevenwichtigheid veel dieper ging. Precies datgene wat hij altijd uit alle macht uit de weg was gegaan, had ten slotte op zijn deur geklopt: het land. Sanabria had meer dan tien jaar aan de rand van de realiteit geleefd om conflicten te vermijden, om te voorkomen dat de zogenaamde revolutie hem raakte. Hij had alles gelaten ondergaan – de familiezies, de discussies op de universiteit en zelfs het vertrek van zijn dochter Elisa naar Panama – en altijd vastgehouden aan zijn gezond verstand. Hij had afstand genomen van de radicalen aan beide zijden en was ervan overtuigd dat alles wat er nu gebeurde te maken hadden met een tijdelijke onbalans die eerder vroeg dan laat zou verdwijnen, waarna de situatie in het land weer snel normaal zou worden. Maar toen begon hij 's ochtends vroeg mandarijntjes te eten en kreeg hij die onverklaarbare behoefte om te huilen. Hij begreep dat hij er gewoon

niet langer tegen kon, dat hij het allemaal meer dan zat was. In zijn ogen was Venezuela een ramp, een puinhoop die maar geen echt land wilde worden. Door de politieke tegenstellingen was de sfeer verziekt, en iedereen had er op de een of andere manier last van, iedereen werd gedwongen om partij te kiezen, om voor of tegen de regering te zijn. Al veel te lang vormden ze een soort preapocalyptische samenleving, een land vol conflicten dat op elk moment kon exploderen. Iedere dag kon zich een catastrofe aandienen. Samenzweringen, politieke moorden, oorlogen, terroristische aanslagen, executies, sabotageacties, opstanden, lynchpartijen, noem maar op. Iedere dag kon er een grote slachting plaatsvinden. Op elk moment kon het land ontploffen, maar toch ontplofte het nooit. Of erger nog: het ontplofte langzaam, beetje bij beetje, zonder dat iemand het echt doorhad.

De manier van Sanabria om daarmee om te gaan: een nagel in de schil van een mandarijntje steken.

Beatriz was veel directer. Volgens haar was het de schuld van Chávez dat Elisa in Panama was gaan wonen. Als het land een ander soort regering had gehad, zou haar enige dochter zich nooit gedwongen hebben gevoeld om te emigreren. Haar man had in Panama-Stad een baan aangeboden gekregen en was er met Elisa en de kleine Adrián naartoe verhuisd. Ze woonden op de tweeënveertigste verdieping van een flat met uitzicht op zee en op de hitte en de vochtigheid, en ondertussen leerden Sanabria en zijn vrouw in Caracas om grootouders te zijn via een computerscherm.

De avond waarop Chávez bekendmaakte dat hij ziek was, voelde Beatriz een grote genoegdoening.

Sanabria moest aan dat moment terugdenken. Alsof het telefoontje van zijn neef zijn geheugen had geactiveerd. Hij kon haast niet geloven dat er nauwelijks anderhalf jaar was verstreken. Het leek veel langer geleden. Begin juni 2011 had Chávez

een buitenlandse tournee onderbroken en zich teruggetrokken op Cuba. Daarna meldde de regering dat de president vier dagen later in een ziekenhuis op het eiland was geopereerd aan een bekkenabces. Het land werd compleet overvallen door het bericht. En de verbazing veranderde al snel in verwarring. Mensen wisten niet wat ze moesten doen, en de informatie over Chávez was onduidelijk en zelfs tegenstrijdig. Er kwamen steeds meer vragen.

Die avond zaten Sanabria en Beatriz in de huiskamer te kijken naar de mededeling van de leider op tv. ‘Waarschijnlijk is het allemaal één grote leugen,’ bromde Beatriz. ‘Een verzinsel van de Cubanen om ons zand in de ogen te strooien.’

Sanabria zei niets en bleef naar het scherm kijken.

Chávez zag er bleek en mager uit. Hij stond achter een lesenaar, en vreemd genoeg improviseerde hij niet voor de camera’s, maar las hij een tekst op. Het was ongehoord dat een man die er zo van hield om urenlang te praten, voor welk publiek dan ook, nu werd beperkt tot een handvol woorden en zijn toevlucht nam tot een velletje papier.

‘Ik geloof er niets van,’ merkte ze op.

Met een sissend geluid maande Sanabria haar tot stilte. Hij wilde het horen.

De president zei dat hij was geopereerd en dat ze een drain hadden aangebracht. Hij vertelde dat hij op 20 juni opnieuw aan een ingreep was onderworpen omdat er een ‘geabcedeerde tumor met kankercellen’ was ontdekt.

‘Een geabcedeerde tumor? Bestaat dat?’ vroeg Beatriz zonder haar man aan te kijken.

Chávez meldde dat de tumor volledig was weggehaald en dat hij vol goede moed aan het herstellen was. Daarna begon hij over het vaderland te praten en over zichzelf, over zichzelf en de geschiedenis, over de revolutie en zichzelf en over zichzelf en Fidel Castro, om te eindigen met een nieuwe strijd-

kreet: 'Voor nu en voor altijd! We zullen leven en overwinnen!'

Beatriz fronste haar voorhoofd, stond op en schreeuwde: 'Prachtig als dat allemaal klopt! Het is zijn verdiende loon!'

Miguel Sanabria wierp zijn vrouw een verwijtende blik toe.

'Kijk me niet zo aan,' ging ze verder. 'Die vent is een klootzak die het land veel kwaad heeft berokkend.'

'Niemand verdient het om kanker te krijgen, Beatriz.'

'Dat vind jij,' zei ze terwijl ze naar de keuken liep. Even later zweefde haar stem door de gang: 'Misschien is het wel een straf van God.'

Sanabria schudde het hoofd. Hij vond het vreselijk wanneer Beatriz dat soort dingen zei. Hij was een tegenstander van de president, maar kon haar mening en gevoelens niet delen. Hij was eerder van hem onder de indruk. Chávez had geen enkele arts laten praten, had geen enkele specialist aan het woord gelaten, zoals op willekeurig welke andere plaats in de wereld gebruikelijk zou zijn geweest in zo'n situatie. Zelfs nu hij zo zwak was, probeerde hij alles onder controle te houden en wilde hij niet dat iemand anders in de schijnwerpers kwam te staan. Zeker niet op dat moment, onder die omstandigheden. Hij maakte iedereen duidelijk dat hij de enige was die over zijn lichaam mocht spreken. Dat zijn ziekte alleen van hem was. Dat hij ook de baas was over alle medische kennis, over de wetenschap, over de informatie die zijn gezondheid betrof. In wezen maakte hij duidelijk dat hij zelfs vanuit de operatiekamer politiek zou blijven bedrijven.

'Wie had je aan de telefoon?' vroeg Beatriz terwijl ze naast hem in bed ging liggen en de lakens over zich heen trok.

'Vladimir.'

Beatriz stopte met bewegen en draaide langzaam haar hoofd. Ze keek hem aan met een bezorgde blik in haar ogen. 'Is er al iets bekend?'

Anderhalf jaar later was Chávez nog net zo vastberaden. Op 8 december 2012 richtte hij zich tot het volk om te melden dat hij opnieuw moest worden geopereerd. En weer sprak er geen enkele arts en noemde hij geen enkel medisch rapport. Alleen hij was aan het woord, zoals altijd, en voor de eerste keer had hij het over de mogelijkheid van zijn afwezigheid. Op dat moment maakte Vladimir deel uit van een team adviseurs van het ministerie van Algemene Zaken. Hij reisde naar Cuba in het gevolg van de president. En een paar dagen later was hij weer terug. En toen hij was geland, had hij als eerste zijn oom gebeld. Zonder twijfel vanwege iets dringends.

‘Heeft hij je echt niets verteld?’ vroeg Beatriz voor ze het licht uitdeed.

Sanabria trok een verveeld gezicht. Hij wilde haar niets vertellen. Beatriz was de laatste tijd zeer gespannen. En de onzekerheid maakte haar alleen maar onverdraagzamer. Hij kon het beste gewoon tegen haar liegen.

‘Vladimir zei dat alles normaal en goed was verlopen.’

‘Hier is niets normaal.’

Opnieuw werd hij veel te vroeg wakker. Het was amper half vier. Hij ging zitten aan de keukentafel en luisterde naar de auto’s op de snelweg in de verte, terwijl hij met zijn linkerhand in een mandarijntje kneep.

‘We maken ons zorgen,’ had zijn neef gezegd.

Meervoud is altijd dubbelzinnig. Wie waren die ‘we’? Wie bedoelde hij daar precies mee? De informatie over het resultaat van de operatie was onduidelijk. De gezondheidstoestand van Chávez bleef een raadsel, en doordat de president zelf de mogelijkheid openliet dat de ingreep was mislukt en inmiddels een opvolger had benoemd, brak bij velen het koude zweet uit. De straten gonsden van de geruchten.

‘Je moet me helpen, oom.’

Sanabria kreeg een bang voorgevoel. 'Is de operatie goed verlopen?' vroeg hij.

Vladimir gaf geen antwoord. Aan de andere kant van de lijn was een paar seconden alleen maar leegte te horen, de echo van een gelaatsuitdrukking ver weg. Sanabria kon de stilte niet verdragen. 'Wat wil je dat ik doe? Wil je dat ik opnieuw naar de resultaten kijk?'

Eerder had zijn neef namelijk de resultaten van medische onderzoeken laten zien en hem om zijn mening gevraagd.

'Nee, oom. Het gaat nu om iets anders,' zei Vladimir. Het was duidelijk dat hij nerveus was. 'Het gaat om iets vertrouwelijks. Iets heel vertrouwelijks,' voegde hij eraan toe. 'Kan ik van je op aan?'

Sanabria zei ja. Maar het leek net of hij allemaal zand in zijn mond had. 'Wat kan ik voor je doen?'

'Ik moet ergens een doosje verbergen.'

Toen hij zijn e-mail checkte, kwam hij een bericht tegen dat als volgt begon: ‘Geachte dokter Sanabria, misschien herinnert u zich mij nog, ik ben Andreína Mijares, de eigenaresse van appartement nummer 34.’ Hij herinnerde zich haar echter niet. Hij sloot zijn ogen en herhaalde in gedachten haar naam. Die klonk hem vertrouwd in de oren, alsof het om een oud geluid ging dat hij wel kende, maar niet kon thuisbrengen. Maar dat nam niet weg dat Andreína Mijares bestond en hem via internet over haar problemen vertelde.

‘Om persoonlijke redenen,’ schreef Mijares, ‘zag ik me genoodzaakt om naar Miami te verhuizen. Helaas is het hier niet gelopen zoals ik had gehoopt, en daarom ben ik van plan om naar Venezuela terug te keren. Toen ik vertrok, nu jaren geleden, heb ik mijn appartement verhuurd aan Fredy Lecuna. Ik probeer al maanden contact met hem op te nemen om hem te waarschuwen dat ik terugkom, zodat we alles goed kunnen regelen, maar tot nu toe is me dat niet gelukt, hoe vreemd dat ook moge klinken. Misschien heb ik niet zijn juiste e-mailadres en doet de telefoon van het appartement het niet, hoe het ook zij, ik heb hem niet kunnen bereiken, en ik vind het allemaal merkwaardig en begin me zorgen te maken. Een neef die met de conciërge heeft gesproken, vertelde dat u op dit moment voorzitter bent van de vereniging van eigenaren, en ik heb uw e-mailadres weten te achterhalen. Ik hoef u niet te vertellen wat de situatie in het land is. In december kom ik weer terug en heb ik mijn appartement

nodig. Daarom schrijf ik u dit bericht. Geloof u mij wanneer ik zeg dat ik het vervelend vind om u hiermee lastig te vallen, maar zoals gezegd is het me op geen enkele manier gelukt om in contact te komen met mijn huurder. Als u mij op welke manier dan ook kunt helpen, zou ik u zeer erkentelijk zijn.'

Toen hij was gestopt met werken, had Sanabria het voorzitterschap van de vereniging van eigenaren op zich genomen. Dat zou voor wat afleiding zorgen, en bovendien zou hij dan wat nuttigs doen. Maar hij had nooit verwacht dat het zo veel werk was. Het was een klein gebouw van vijf verdiepingen met achttien appartementen en twee penthouses. Het beschikte over een open maar overdekte parkeerplaats, en aan de achterkant lag een kleine tuin met een prieeltje en daarnaast een bougainville die in het voorjaar vol paarse bloemen zat.

In zijn naïviteit had Sanabria gedacht dat het niet zo'n zware verantwoordelijkheid was, dat het hem niet veel tijd zou kosten of stress zou bezorgen. Ten aanzien van beide veronderstellingen vergiste hij zich. Een groep mensen bij elkaar in een gebouw van vijf verdiepingen kan heel wat problemen veroorzaken. Tot dan toe waren die allemaal niet zo groot geweest. Maar de e-mail van Andreína Mijares, die halverwege de middag voor zijn ogen was verschenen, bezorgde hem een bang voorgevoel.

De familie Lecuna kon hij zich goed voor de geest halen. Ze woonden op de derde verdieping. Het was een jong paar met maar één kind, Rodrigo, een jongetje van een jaar of tien. Maar Andreína Mijares kon hij zich niet herinneren. Je geheugen is net zo willekeurig als je fantasie. Sanabria stelde het zich voor als de bodem van een donkere blauwe of groene zee waar op eens schaduwen voorbijglijden en onbekende personen en onverwachte voorwerpen verschijnen en verdwijnen. Waarom had hij geen enkel beeld van Andreína Mijares opgeslagen? Waarom was hij haar vergeten? Waarom bood zijn geheugen hem alleen maar een immense, trage deining?

‘Hoe is het mogelijk dat je je die niet meer herinnert?’ zei Beatriz. ‘Je hebt haar zelfs een keer geholpen toen ze een probleem had met haar auto.’

Teleurgesteld schudde Sanabria zachtjes het hoofd. Helemaal niets.

‘Een beetje een klein meisje, beetje verlegen,’ drong Beatriz aan.

Nee. Sanabria voelde slechts de beweging van de golven tussen zijn oren.

‘Wat is er met haar aan de hand?’

‘Ze komt terug. En uiteraard wil ze weer in haar appartement.’

‘Dan heeft ze dikke pech,’ bromde Beatriz. ‘Fredy en zijn gezin zullen niet weggaan. Ze kunnen nergens heen.’

Fredy Lecuna was journalist. Hij werkte als misdaadverslaggever bij een van de grootste dagbladen van het land. Al een paar jaar joeg hij op nieuws over misdrijven, dat vervolgens ergens in de krant werd weggestopt. Inmiddels was hij heel bedreven in het schrijven over de doden: hun volledige naam, leeftijd, burgerlijke staat en beroep. En daarnaast de oorzaak van overlijden: gewurgd, overreden, twee kogels of drie steekwonden. En natuurlijk de omstandigheden, want het is heel iets anders om je laatste adem uit te blazen in het bed van een motel dan midden op straat, met een pistool tegen je slaap en vlak voordat je wordt beroofd van je mobiele telefoon. Het is altijd goed een bepaald detail op te merken. Vertellen dat het slachtoffer kaal was of een mosterdgele broek droeg, kan net het verschil maken. Gemeenplaatsen en standaardwoorden moet je zien te vermijden. ‘Slachtoffer’ ligt bijvoorbeeld te veel voor de hand. Dat maakt deel uit van kleurloos, onopvallend jargon. De dood moet ook de taal verrassen.

Toen hij stage ging lopen bij de krant, werd hij ingedeeld bij

de misdaadredactie. Aanvankelijk was het heel opwindend, en op zeker moment dacht hij zelfs dat hij als verslaggever op een fatsoenlijke manier een soort politieagent kon zijn. Maar in de loop der jaren werd alles routine, ook zijn verbazing, verontwaardiging en afschuw. Elke dag waren er zo veel moorden, zo veel berovingen en zo veel ontvoeringen dat hij rustig de interessantste kon uitkiezen, de zaken met de grootste literaire mogelijkheden. Maar uiteraard waren er ook misdaden waar hij niet omheen kon. Zoals de zaak van korporaal Diosny Manuel Guinand, die in een kazerne in het westen van het land achtenveertig uur lang werd gemarteld en daarna stierf. Dat was nergens mee te vergelijken. Tegen zulke excessen kon niets op. Het was een onverslaanbaar misdrijf.

Langzaam maar zeker leerde hij om afstand te nemen en ontwikkelde hij een soort tweede huid, een inwendig laagje gelatine waar alle indrukken op afstuitten of vanaf gleden en dat voorkwam dat hij bij het nieuws betrokken raakte. Het was niet te doen om elke dag bij een ander gezin te zitten dat huilde van woede en onmacht na weer een moord en alle zeilen bij te moeten zetten om hun pijn niet te voelen, er niet door geraakt te worden, hun tragedie niet als iets persoonlijks te ervaren. Je kunt niet continu met dat verdriet geconfronteerd worden en een normaal leven blijven leiden. Volgens het Venezolaans waarnemingscentrum voor geweldsmisdrijven waren er in het jaar daarvoor 19.336 moorden geregistreerd in het land. Dat schrijf je zo op. Negentienduizend driehonderdzesendertig. Maar het is een vreselijk getal, want in het jaar 2011 werden er dus in Venezuela elk dag gemiddeld tweeënvijftig mensen vermoord. Dat zijn er ruim twee per uur. En de cijfers voor het lopende jaar, dat bijna ten einde was, dreigden nog hoger uit te vallen.

Er waren niet voldoende journalisten om al dat bloedvergieten te verslaan.